

Laidosena Lietuvoje XIII-XIV a.

Aleksiejus Luchtanas
Gintautas Vėlius

Lietuvos archeologijoje iki šiol geriausiai ištirti laidojimo papročiai iki XII-XIII a. (*Puzinas J. 1938. P. 298-300; Alseikaitė-Gimbutienė M. 1943, P. 1-32; 1946, P. 1-250; Kulikauskas P., Kulikauskienė R., Tautavičius A. 1961. P. 376-400; Куликаускас П. К. 1952. С. 108-122; 1953. С. 211-222; 1970. P. 32-44; Гуревич Ф. Д. 1947. С. 31-37; Тautavičius A. 1955. P. 87-98; 1959. С. 128-153 ir kt.*).

Daug, tačiau skirtingų, nuomonių pateikta apie XIII-XIV a. laikotarpio laidoseną, ypač apie laikus iki Lietuvos krikšto. V. Urbanavičius straipsnyje, skirtame šiai temai, teigia, kad Lietuvos archeologinė medžiaga patvirtina rašytinių šaltinių duomenis apie XIV a. pabaigoje - XV a. pradžioje Lietuvoje egzistavusį kremacijos paprotį. Teigiama, kad dalį tyrėjų IX-XIII a. datuojamų kapų tenka priskirti XIV-XV a. bei siūloma peržiūrėti visų vėlyvojo geležies amžiaus kapinynų chronologiją (*Урбанавичюс В. 1966. С. 189; 1967. С. 7*). Dakta-ro disertacijoje, analizuodamas laidojimo papročius, V. Urbanavičius rašo, kad Lietuvoje mirusieji kurį laiką buvo deginami ir po oficialaus krikšto, tuo labiau, kad krikščionybė, autorius teigimu, Lietuvoje buvo itin nepopuliari. Obelių kapinyno (Ukmergės raj.) medžiagos analizės pagrindu V. Urbanavičius priėjo išvadą, kad VIII-XV a. pradžios Centrinėje Lietuvos dalyje vietinių gyventojų sudeginti palaikai buvo laidojami vandenyje, o XIII-XIV a. nuo kryžiuočių pabėgusių ateivių skalvių - krante (*Urbanavičius V. 1987. P. 75-76; Urbanavičius V., Urbanavičienė S. 1988. P. 46*).

Kiti autoriai pabrėžia, kad degintiniai kapai Rytų Lietuvoje vyravo iki pat istorinių laikų (*Alseikaitė-Gimbutienė M. 1943. P. 63*) arba iki XII-XIII a. (*Kulikauskas P., Kulikauskienė R., Tautavičius A. 1961. P. 390*), bet aiškiau XIV a. laidosenos neapibūdina. Literatūroje teigiama, kad to meto Lietuvoje gyvenę svetimšaliai - pirkliai ir amatininkai (pvz., stačiatikiai) - mirusiuosius, be abejo, laidojo nesudegintus (*Sideravičius K. 1961. P. 12; Jurginis J., Merkys V., Tautavičius A. 1968. P. 49*). Kai kurie autoriai pateikia kompromisingą nuomonę. R. Volkaitė-Kulikauskienė pastebi, kad XIII a. laidojimo paminklai tiek laidosena, tiek įkapėmis labai artimi XII a. paminklams (iš esmės sunku atskirti), o nuo XIV a. pastebimi dideli pasikeitimai. Visų pirma, vienodėja jų išorė: Rytų Lietuvoje išnyksta pilkapiai, o visoje Lietuvoje paplinta plokštiniai kapinynai. Antras labai svarbus reiškinys - atsiskaido mirusiųjų deginimo ir pereinama prie inhumacijos. Kartu pabrėžiama, kad kai kada mirusieji buvo deginami dar XIV a. ir net XV a. (*Volkaitė-Kulikauskienė R. 1987. P. 210*). Žinoma, visa tai neliečia atskirų Lietuvos regionų, kuriuose per visą geležies amžių išsilaikė arba dominavo inhumacijos paprotys (Centrinė Žemaitija, Žiemgala).

Negausūs XV a. rašytiniai šaltiniai (*Długosz J.*) aprašo specialias kūno deginimo vietas žemaičiuose (*Mannhardt W. 1936. P. 141*) arba didžiųjų kuni-

gaikščių Algirdo (1377 m.) ir Kęstučio (1382 m.) sudeginimą pagal senuosius papročius (*Mannhardt W. 1936. P. 142*). Keliautojas Žilberas de Lanua (*Ghillebert de Lannoy, 1413*) aprašo atskirą kuršių sektą, kurios nariai degindavo savo mirusiųjų kūnus (*Mannhardt W. 1936. P. 175*).

Kapinynų su neabejotiniais XIV a. degintiniais kapais labai nedaug, o Rytų Lietuvoje jie nežinomi. Gal kiek daugiau XIII a. datuotinių kapų, bet jie sunkiai atskiriami nuo XII a. kapų. Manome, kad tai neatsitiktinis reiškinys. Netenka abejoti, kad pilkapiai Rytų Lietuvoje išnyko XII-XIII a. sandūroje. Vėlyviausių pilkapių medžiaga ryškiai skiriasi nuo XIII-XIV a. piliakalnių ir gyvenviečių medžiagos. Tuo tarpu visi šioje teritorijoje aptinkami senkapiai, beveik be išimčių, datuojami XIV a. pab. ir vėlesniais laikais. Susidaro daugiau kaip 150 metų laikotarpis, kurio laidojimo paminklai nežinomi. Galimi keli šio reiškinio paaiškinimo variantai: 1) kraštas ištuštėjo; 2) mirusieji buvo laidojami pagal archeologiškai neapčiuopiamus papročius (pvz. vandenyje); 3) bent dalis XIV a. pab. XV a. pradžios senkapių klaidingai priskirtų šiam laikotarpiui, iš tikrųjų yra ankstesni. Pirmasis variantas apie krašto ištuštėjimą atmetinas iš karto, nes gyvenviečių ir piliakalnių tyrinėjimai kaip tik parodo gyventojų skaičiaus augimą. Archeologiškai neapčiuopiami netradiciniai laidojimo papročiai neužfiksuoti jokiuose rašytiniuose šaltiniuose, o vieninteliu plačiau tyrinētu paminklu vandenyje ir toliau lieka Obelių ežero radiniai. Gaila, kad skelbiant šį labai svarbų paminklą, pateikiant paleodemografijos ir antropologijos duomenis, visai neužsiminta apie degintinių kaulų kolekciją. Lieka neaišku, kiek minimaliai kapų buvo vandenyje, kaip jie pasiskirsto lyties ir amžiaus atžvilgiu ir, pagaliau, kiek procentų vandenyje rastų kaulų buvo žmonių kaulai.

Naujausi tyrinėjimai Rytų Lietuvoje, ypač tokioje "pagonybės citadelėje" kaip Kernavė, rodo, kad šiame regione jau XIII-XIV a. egzistavo dideli kapinynai su griautiniais kapais.

1993 m. šalia Kernavės-Kriveikiškių piliakalnio buvo aptiktas kapinynas. 1994 m. čia pradėti platūs tyrinėjimai, siekiant išsiaiškinti paminklo dydį bei tikslesnį datavimą. Iškasta 60 m ilgio 5 m pločio perkasa, kertanti dalį kalvos rytų-vakarų kryptimi. Surasti 63 kapai. Jau 15 cm gylyje pasirodė pirmosios kapų duobės, o kiek giliau - ir mirusiųjų palaikai. Visos duobės - stačiakampio užapvalintais kampais formos, iki 220 cm ilgio bei 70 cm pločio. Mirusieji laidoti nedeginti, aukštiekninki, galvomis orientuoti į vakarus, kartais į šiaurės-vakarų. Rankos sulenktos ir sudėtos liemens arba krūtinės srityje, kartais ištiestos. Kai kuriuose kapuose pavyko aptikti karstų liekanų. Panašu, kad iš pradžių mirusieji buvo paguldomi į duobę ir tik paskui apdedami lentomis iš šonų, galų bei viršaus. Apskritai, kapai nėra turtingi įkapėmis. 27 kapuose radinių iš viso nerasta. Daugelyje kapų pavyko aptikti tik po vieną-dvi įkapes. Dažniausiai tai įtvėriamieji peiliai, įvairios diržų grandys, sagtys bei sagos. Tačiau iš bendro konteksto ryškiai išsiskyrė keli turtingi moterų kapai. Kapo Nr.21 mirusiosios galvą puošė apgalvis iš 25 dviejų tipų sidabrinų paaukuotų plokštelių (pav. 1:a). Ties smilkiniais aptikti du sidabriniai trikaroliai antsmilkiniai, pagaminti naudojant sudėtingą filigrano techniką (pav. 1:b). Daugelis archeologų tokius antsmilkinius laiko tipiškais turtingų miestiečių papuošalais. Ant mirusiosios dešinės rankos aptikta žalvarinė juostinė apyrankė (pav. 1:d),

ant pirštų - trys masyvūs sidabriniai žiedai pinta priekine dalimi (pav. 1:e). Už keliolikos cm į vakarus nuo mirusiosios galvos į kapą buvo įdėtas įspūdingas vėrinys iš daugiau kaip 400 įvairių tipų karolių bei kriauklių kauri (pav. 1:c). Kartu su vėriniumi rasti 4 cilindriniai spynų (pav. 1:g) bei vienas simbolinis (pav. 1:f) raktai. Su panašiomis įkapėmis buvo palaidotos dar dvi moterys (kapai Nr. 14, 18).

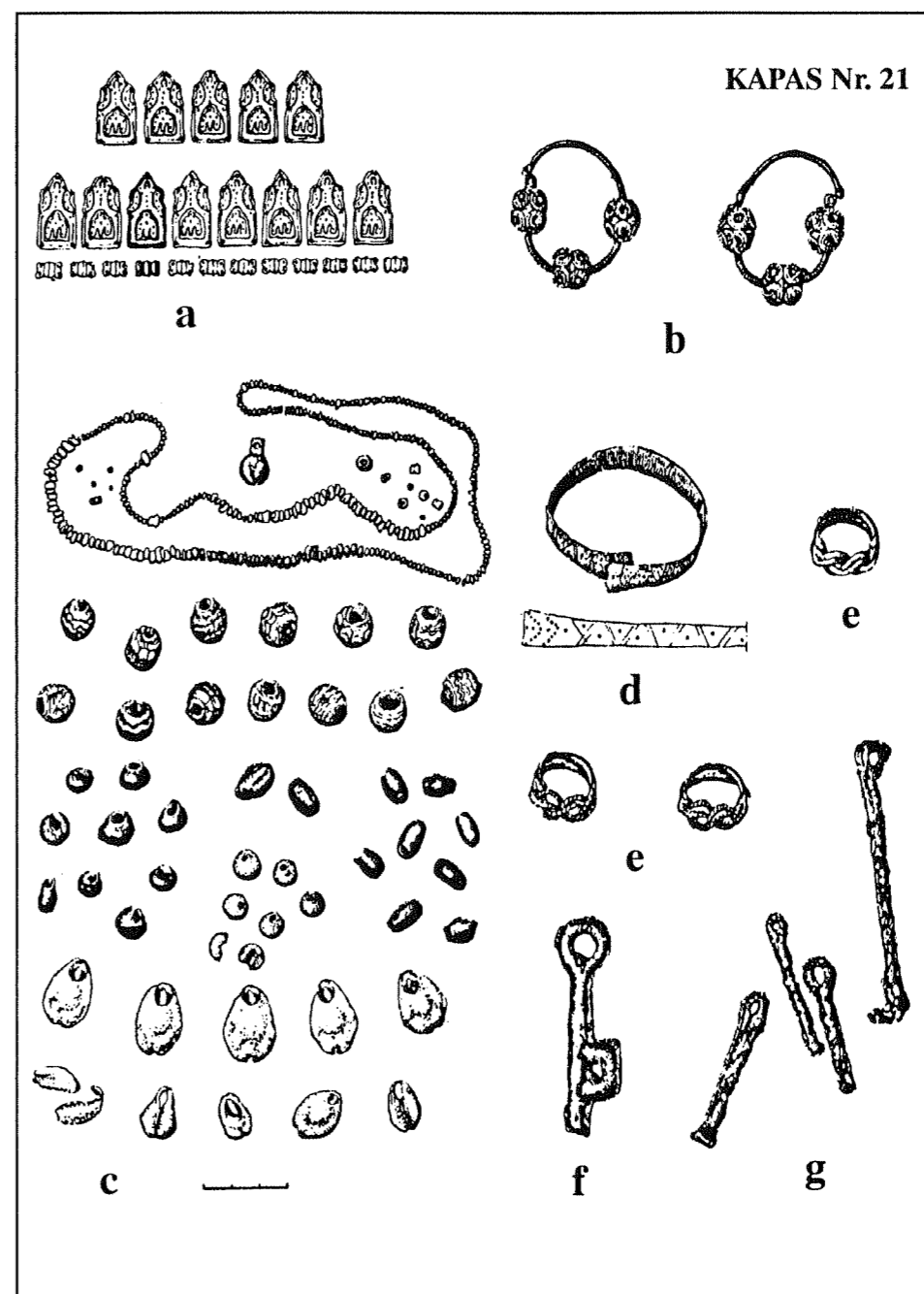
Iš viso kapinyne aptikti 8 apgalviai. Apgalvio plokštelės būdavo tvirtinamos ant audinio, tarpus tarp jų užpildydavo eilės smulkių karoliukų. Gali būti, kad minėtoji galvos danga buvo suvokiama kaip mergautinis vainikėlis. Dažna įkapė moterų kapuose - žalvarinės apyrankės. Dalis jų lietos ir imituoja tordiravimo techniką, dalis - paprasčiausios juostinės. Aptikta viena apyrankė, pinta iš plonų žalvarinių vielučių. Daugelyje moterų kapų rasta žiedų. Populiariausi - žalvariniai pinta priekine dalimi, tačiau pasitaikydavo ir puošnių sidabrinų žiedų su apskritomis stiklinėmis akutėmis. Aptiktas vienas žiedas su kalnų kristolo akute. Po ja buvo įklotas audinys, kurio trečdalis nudažytas raudonai, o per vidurį vingiuoja aukso spalvos juostelė. Tai kalnų kristolui suteikia ypatingą spalvų skambesį.

Išskirtinis įkapių gausumas moterų kapuose dažnai siejamas su socialine mirusiųjų padėtimi. Tačiau vis dažniau išsakoma nuomonė, kad tai priklauso nuo velionės šeimyninio statuso (Сабырова М. А. 1988. С. 266-272). Netekėjusios merginos laidotos aprenktos puošniais vestuvinais rūbais, tikintis, kad savo išrinktąjį jos suras aname pasaulyje.

Šio straipsnio apimtis neleidžia plačiau aprašyti aptiktų įkapių įvairovės. Tačiau galima kai ką apibendrinti. Pažymėtina, kad nepavyko rasti nė vieno ginklo. Į kai kuriuos vyrų ir moterų kapus buvo įdėta po vieną įtveriamąjį peilį. Pagrindinę įkapių dalį sudarė papuošalai bei aprangos detalės. Be to, kapų inventoriuje nepavyko rasti nė vienos to meto Lietuvai (plačiąja prasme) būdingos plokštelinės arba pasaginės segės.

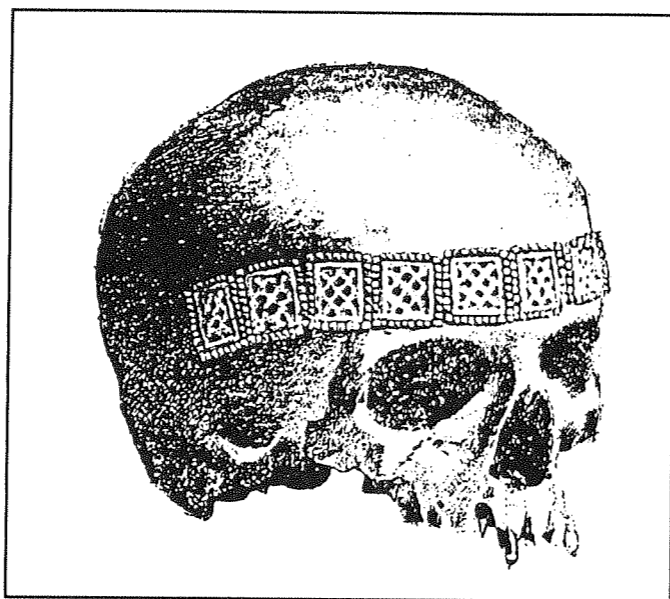
Nors daug XIII-XIV a. kapinyne aptiktų įkapių yra importuotos, didžioji jų dalis padaryta vietoje. Daugelis aptiktų raktų, žiedų, apyrankių turi labai artimus analogus tyrinėtame viduramžių mieste. Ryškiausiai ryšį tarp kapinyno ir miesto liudija simbolinis raktas, aptiktas kape Nr.21 (pav. 1:f). 1988 m. kasinėjant kauladirbio sodybą Pajauto slėnyje, gyvenamajame name, stovėjusiame XIII a. pab. - XIV a. pirmoje pusėje, rastas raktas, išlietas toje pačioje formoje, kaip ir raktas iš kape Nr.21.

Datuoiant kapinyną tenka pasitelkti istorines žinias. 1365 m. Kernavę kryžiuočiai sudegina. 1390 m. vėl ją puola Vytauto atvesti pulkai, ir gyventojai atsitraukdami patys padega miestą ir pilis. Po oficialaus Lietuvos krikšto Vytautas pastatydina čia bažnyčią (apie 1420 m.), kurios šventoriuje įrengiamos krikščioniškos kapinės. Jas kasinėjo archeologai A. Jankauskas bei G. Karnatka. Ankstyviausi kapai datuojami XIV a. pab. Taigi, pastaraisiais metais kasinėtas kapinynas turėtų būti ankstyvesnis. Neaišku tik tai, ar jame baigta laidoti 1365 m., ar 1390 m. Datavimą patikslina kaimavietės kultūrinis sluoksnis, pastato liekanos, aptiktos tirtu ploto vakarinėje dalyje, virš kapų horizonto. Išliko plūktos molio aslos likučiai, krosnies padas. Krosnies pade

Pav. 1. Kape Nr. 21 įkapės.

- a) apgalvio plokštelės
- b) trikaroliai antsmilkiniai
- c) karolių bei kriauklių kauri vėrinys
- d) juostinė apyrankė
- e) žiedai pinta priekine dalimi
- f) žalvarinis simbolinis (?) raktas
- g) cilindrinų spynų raktai

Pav. 2.
V. Šukevičiaus aptiktas
apgalvis Venzevčinos
kapinyne
(pagal A. Spicyną).

rasta vadinamojo III tipo lietuviška moneta, kurios vienoje pusėje - Gedimino Stulpai, kitoje - Vytis, jojantis heraldiškai į dešinę. Paprastai ši moneta datuojama Vytauto valdymo laikotarpiu. Taigi, po Kernavės žlugimo praslinkus vos keletui dešimtmečių kapinyno teritorijoje išaugo trobesiai, apsigyveno žmonės.

Pažymėtina, kad šiame kapinyne nerasta nė viena pirmųjų tipų lietuviška moneta. Suardytame kape aptiktas lietuviško pusapvalės lazdelės formos lydinio fragmentas. Su analogiška situacija susidurta ir tyrinėjant Kernavės piliakalnių ir miestą, egzistavusį iki 1390 m. Per 16 kasinėjimo metų miesto ir piliakalnių kultūrinuose sluoksniuose, susidariusiuose iki minėtos datos, pirmųjų lietuviškų monetų nerasta. Vienintelė vadinamojo IV tipo moneta, daugelio tyrinėtojų priskiriama Jogailai (*Tautavičius A. 1965. P. 83; Kiersnowski R. 1984. P. 145; Radžius A. 1995. P. 1*), kaldinta po Lietuvos krikšto, surasta alkvietėje pušyne prie Neries. Tai verčia suabejoti literatūroje paplitusia nuomone (*Tautavičius A. 1965. P. 80-82; Sajauskas S., Kaubrys B. 1993. P. 25*), kad kai kurių pirmųjų tipų lietuviškos monetos buvo kaldintos Algirdo ir Kęstučio laikais dar iki Lietuvos krikšto.

Kernavėje tyrinėtam XIII-XIV a. kapinynui artimiausi paminklai - tai Juodosios Rusios teritorijoje paplitę vadinamieji kapai su akmeninėmis konstrukcijomis (kamennyje mogily). Ypač panašios šiame regione randamos įkapės (*Спицын А. А. 1899. С. 303-311. Tabl.V-VIII*). Vyrų kapuose su akmeninėmis krūsnimis rastas inventorių irgi skurdus, ginklai aptinkami labai retai. Tačiau išsiskiria turtingi moterų kapai, kuriuose dažniausiai pasitaikanti įkapė - puošnūs apgalviai (pav. 2). Juodosios Rusios kapinyuose mirusieji taip pat laidoti nedeginti, dažniausiai orientuoti galvomis į vakarus. Pažymėtina, kad archeologai nesieja šių griautinių kapų su krikščioniškąja laidosenos tradicija. Nuomonės skiriasi tik dėl jų etninės priklausomybės. Tačiau pastarųjų

metų darbuose išsakoma nuomonė, kad tai jotvingių genčių palikimas (*Седов В. В. 1968. С. 26-28; Квятковская А. В. 1986. С. 40*).

Griautiniai kapai, atsiradę Kernavėje iki įvedant krikščionybę, nėra išimtis - ypač Rytų Lietuvoje. Panašūs kapai aptikti Sarių kapinyne (Švenčionių raj.). Čia surasti 4 moterų su apgalviais kapai. Įdomu, kad į visus juos įdėta po žvangučių vėrinį bei daugiakarolių antsmilkinių porą (išskyrus vieną atvejį). Toks įkapių derinys dažnas ir Kernavės moterų kapuose. Pastebėtina, kad Sariuose taip pat nerasta plokštelių ir pasaginių segių (iširtas 81 kapas). Iš bendro konteksto išsiskiria Narkūnų (Utenos raj.) kapai be monetų, apdėti akmeninėmis krūsnimis. Pažymėtina, kad kapinyuose, kur šalia griautinių kapų aptinkami ankstesni degintiniai, pastaruosiuose nerasta monetų (Rumšiškės, Obeliai, Liepiniškės, Piktagalis ir kt.). Atidžiau peržiūrėjus Žemaitijos senkapių medžiagą, krinta į akis ir tai, kad kai kurių griautinių kapų inventorių datuotinas XIV a., o krikščionybė čia įvesta tik 1413 m. Beje, XIV a. degintinių kapų nerasta ir plačiai tyrinėtame Marvelės kapinyne (*Bertašius M. 1994. P. 56*). Tad teiginys, kad mirusiųjų deginimo papročio išnykimo tiesioginis ir vienintelis kaltininkas yra oficialus krašto krikštas - abejotinas.

Griautinių kapų atsiradimą Lietuvoje iki 1387 m. galėjo sąlygoti įvairios priežastys. Visų pirma, kunigaikštis Mindaugas vienydamas kraštą turėjo siekti ir religinių suvienytos valstybės gyventojų pažiūrų suniveliavimo. Matyt tais laikais kunigaikštis turėjo ne tik politinę galią, bet buvo ir vyriausias žynys. To meto Rytų Lietuvos gyventojų religinių pažiūrų "tvirtumą" vaizdžiai atspindi Dublino bibliotekoje Trinity College kodekse Nr. 347 aptiktas XIII a. II pusės nežinomo autoriaus šaltinis "De scriptiones terrarum". Autorius pažymi, kad Žemaitija išlieka pagoniška, "teņ niekada be kardo nebuvo skelbiamas Dievo žodis". Be to, autorius paliudija kristianizacijos misiją Sambijoje, jotvingių žemėje, Lietuvoje ir Našioje Mindaugo krikštijimosi metu. Taip pat mini, kad lietuviai, jotvingiai ir našėnai "lengvai krikštijosi, kadangi nuo kūdikystės išmaitinti motinų krikščionių". Todėl, priduria autorius, "mes galėjome būti tarp jų visiškai saugūs". Taigi, autorius netiesiogiai leidžia suprasti, kad žygių metu lietuviai iš kaimyninės Rusios ar Lenkijos žemių su savimi parsivesdavo moterų, kurios juos supažindino su krikščionyste (*Охмянъски Е. 1987. С. 89-91*). Netiesiogiai šią mintį paliudija ir popiežiaus Inocento IV žodžiai apie tai, kad Mindaugas krikštijosi "cum numerosa multitudine paganorum" (*Охмянъски Е. 1987. С. 91*). Taigi, tiek to meto Lietuvos politinė situacija, tiek ryški kaimyninių krikščioniškų kraštų įtaka galėjo pakoreguoti tam tikrus vietinių gyventojų religinių pažiūrų aspektus, konkrečiai - laidojimo papročius.

Taigi manome, kad kremacijos papročio Lietuvoje (plačiaja prasme) klestėjimo laikotarpis - XI-XII a. Nuo XIII a. II p., o ypač XIV a. plinta inhumacijos paprotys. Tai galėjo būti susiję su garsiąja Šventaragio reforma. Mirusiųjų deginimas išlieka tik išrinktųjų (kunigaikščių, didikų, galbūt karių) prerogatyva, ką patvirtina ir rašytiniai šaltiniai.

LITERATŪRA

- ALSEIKAITĖ-GIMBUTIENĖ M. Kapų tipai Lietuvoje priešistoriniais laikais // Gimtasai Kraštas. 1943. Šiauliai. P.1-32.
- ALSEIKAITĖ-GIMBUTIENĖ M. Pagoniškos laidojimo apeigos Lietuvoje // Gimtasai Kraštas. 1943. Šiauliai. P.53-80.
- BERTAŠIUS M. Marvelės degintiniai kapai // Vidurio Lietuvos archeologija. 1994. Vilnius. P.56-63.
- JURGINIS J., MERKYS V., TAUTAVIČIUS A. Vilniaus miesto istorija. T.1. V. 1968.
- KIERSNOWSKI R. Naidawniejsze monety Litewskie // Wiadomości Numizmatyczne. 1984. T.28. Z.3-4. P.145.
- KULIKAUSKAS P., KULIKAUSKIENĖ R., TAUTAVIČIUS A. Lietuvos archeologijos bruožai. Vilnius. 1961.
- MANNHARDT W. Lettopreussische Götterlehre. Riga. 1936.
- PUZINAS J. Naujausių proistorinių tyrinėjimų duomenys // Senovė. T.4. Kaunas. 1938.
- RADŽIUS A. A denar of king Jogaila, Knight // The Lithuanian numismatic Association. March-April. 1995. P.1.
- SAJAUSKAS S., KAUBRYS D. Lietuvos didžiosios kunigaikštystės numizmatika. Vilnius. 1993.
- SIDERAVIČIUS K. Krikščionybės atsiradimas Lietuvoje. Vilnius. 1961.
- TAUTAVIČIUS A. Papildomi duomenys apie naujus sidabro lydinių ir XIV a. II p.-XV a. pr. Lietuvos monetų radinius LTSR teritorijoje // MAD, A. Vilnius. 1965. T.18. P.67-84.
- TAUTAVIČIUS A. Rytų Lietuvos pilkapiai // MAD, A. Vilnius. 1955. T.1. P.87-98.
- URBANAVIČIUS V., URBANAVIČIENĖ S. Obelių kapinynas // Lietuvos archeologija. Vilnius. T.6. 1988. P.9-61.
- VOLKAITĖ-KULIKAUSKIENĖ R. Archeologijos duomenys // Lietuvių etnogenezė. Vilnius. 1987. P.209-212.
- VOLKAITĖ-KULIKAUSKIENĖ R. Lietuviai IX-XII a. Vilnius. 1970.
- ГУРЕВИЧ Ф. Д. Обряды погребения в Литве // КСИИМК. No. 18. 1947. С. 31-37.
- КУЛИКАУСКЕНЕ Р. К. Погребальные памятники Литвы конца I - начала II тысячелетия нашей эры // КСИИМК. No. 42. 1952. С. 108-122.
- КУЛИКАУСКЕНЕ Р. К. Погребения с конями у древних литовцев // Советская археология. No. 27. 1953. С. 211-222.
- КВУТКОВСКАЯ А. В. Каменные могильники Белорусского Понеманья / КИАА. No. 183. 1986. С. 32-41.
- ОХМЯНЬСКИ Е. Неизвестный автор "Описания земель" второй половины XIII века и его сведения о балтах // Балто-Славянские исследования. Москва. 1987. С. 89-95.
- САБУРОВА М. А. Погребальная дпвнерусская одежда и некоторые вопросы её типологии // Древности славян и Руси. Москва. 1988. С. 266-272.
- СЕДОВ В. В. Ятвяжское племя Дейнова // КСИИМК. No. 113. 1968. С. 24-30.
- СПИЦЫН А. А. Предпологаемые древности Черной Руси // Записки Императорского Русского Археологического Общества. Т. 9. 1899.
- ТАУТАВИЧЮС А. Восточно литовские курганы // Вопросы этнической истории народов Прибалтики. Труды Прибалтийской экспедиции I. Москва. 1959. С. 128-153.
- URBANAVIČIUS V. К вопросу о погребениях с трупосожжением XIV в. в Литве / МАД. А2. Вильнюс. 1966. С. 183-190.
- URBANAVIČIUS V. Материальная и духовная культура сельского населения Литвы в XIV-XVII в.в. (Автореферат кандидатской диссертации) Вильнюс. 1967.
- URBANAVIČIUS V. Захоронения в воде: находки и интерпретация // Археология и история Пскова и Псковской земли. Псков. 1987. С. 75-76.

Aleksiejus Luchtanas
Gintautas Vėlius

BURIAL PATTERNS IN LITHUANIA
DURING THE XIII-XIV CENTURIES

Summary

In Lithuanian archaeology, burial patterns up to the time of the XII-XIII cent. have been extensively investigated and are well understood (*Puzinas J., 1938; Alseikaitė-Gimbutienė M., 1943, 1946; LAB, 1961; R.Volkaitė-Kulikauskienė, 1952, 1953, 1973; Gurevič F., 1947; Tautavičius A., 1955, 1959 ir kt.*).

There is a little consensus, on the other hand, as to the burial practices of the XIII-XIV cent., especially those prior to the Christianization of Lithuania. V.Urbanavičius (1966, 1967, 1(3), for example, states that the majority of Lithuanians practiced cremation up to the end of the XIV cent., and even in to the first half of the XV cent. In some cases, according to V.Urbanavičius (1988) the cremated remains were put into lakes or other bodies of water. Other archaeologists have emphasized that cremation predominated up to historical times (*Alseikaitė-Gimbutienė M. 1943*), or up to the XII-XIII cent. (*LAB, 1961*), but without any specific reference to XIV cent. burial practices. K.Sideravičius (1961) flatly asserts that foreign merchants and craftsmen (for example, those of the Russian Orthodox religion) in 14th. cent. Lithuania did not practice cremation. Other viewpoints are not as categorical. One theory holds that cremation was gradually replaced by inhumation from the XIV cent. onwards. At the same time, this theory stresses that during the XIV cent., and even at the start of the XV cent., cremations occasionally took place (*Volkaitė-Kulikauskienė R. 1987*). Finally, it is known that there were certain regions in Lithuania (e.g. central Samogitia and Semigallia) where inhumation remained the preferred mode of burial throughout the entire Iron Age.

Only a few historical documents mention cremation took place in Samogitia, and the grand cremation ceremonies of the Grand Dukes Algirdas (1377) and Kęstutis (1382) which followed ritual. In addition, Ghillebert de Lanoy (1413) describes a Curonian sect whose members practiced cremation.

Cemeteries in Lithuania with firmly dated XIV cent. cremation burials are not common, and in East Lithuania none have yet been found. Cremation dated to the XIII cent. are somewhat more numerous, but in general it is quite difficult to distinguish them from XII cent. burials.

Recent archaeological research in East Lithuania, particularly in the pagan citadel of Kernavė, has found large cemeteries with inhumation burials with date to the XIII-XIV cent.

Excavation at the XIII-XIV cent. cemetery at Kernavė began in 1994. All of the burials (to date 63 have been found) represent inhumations in plank coffins, supine, with heads oriented to the West and, more rarely, to the North-West. Burial goods in many of the graves are rather modest or are entirely absent. But there are also a significant number of richly equipped burials with gilded headres elements, silver temple ornaments, silver and bronze rings, bronze bracelets, necklaces of glass and enamel beads as well as imported Kauri shells, and schist spindle works. The grave goods are fully analogous to the XIII-XIV cent. artifacts found in the town of Kernavė and the hill forts. In fact, a few artifacts found in the town and in the cemetery were produced from the same casting mould.

The town and the cemetery of Kernavė existed until 1390. Abandonment of the

cemetery is well established by the stratigraphy, as the layer above the burials is represented by the homestead of Kriveikiškiai, dated to the first half of the XV cent. by a coin (found in the oven) bearing symbols of Vytis and the Gediminas citygate. A later Christian period cemetery (end of XIV cent. - XVII cent.) at Kernavė was relocated to the area near the old church.

The XIII-XIV cent. cemetery at Kernavė can not be regarded as a cemetery for foreign craftsmen or Russian Orthodox merchants. Although it does contain a substantial number of imported items, the majority of the grave goods are of local manufacture and are typical of those from a thriving medieval town.

The Kernavė cemetery is not exceptional, particularly in East Lithuania. For example, burials dated to the XIII-XIV cent., including some with inhumations, are found at Sariai (Švenčionys region), Pušalotas (Molėtai region), Rumšiškės (Kaišiadorys region) and Obeliai (Ukmergė region). They resemble the so called "stone graves" from West Belarus, in terms of burial goods, inhumations and head orientated to the West. The later are described by the excavating archaeologists (*Sedov V. 1968; Kvietskova 1993*) as non-Christian burials, and are associated with Jatvingian (Baltic) ethnic populations.

In summary, it is clear that the peak of the cremation tradition in East Lithuania was the XI-XII cent. This phenomena is associated with the Šventaragis "reforms" mentioned in the Lithuanian Grand Duchy annual Chronicles (*Toporov V. 1980; 1987*). The practice of inhumation began to spread widely by the second half of the XIII cent., and especially during the XIV cent. Cremation was retained only for the occasional burial of high-ranked noble. This pattern is supported by various.

Kaunas tarp Rytų ir Vakarų. Nemuno kelias I-II tūkst. po Kr. pradžioje

Vladas Žulkus

Puiki Kauno geopolitinė situacija jau romėniškajame periode lėmė didelę archeologinių paminklų koncentraciją Nevėžio, Neries ir Nemuno santakoje. Nepaneigiamas ir Kauno kaip aukštaičių gentinio centro vaidmuo. Kauno istorija nuo seniausių laikų neatsiejama nuo Nemuno - visų laikų antrojo pagal svarbą (po Dauguvos) prekybinio kelio, jungusio atskiras baltų gentis ir baltus su jų kaimynais. Nemuno, didelė dalimi apsprendusio Kauno svarbą, reikšmė baltų kultūrai buvo ne kartą aptarinėta, tačiau ši tema dar neišsemta ir iki galo neatskleista. Savo darbe norėčiau panagrinėti kai kurias su šia tema susijusias problemas - t.y. koks Kaunui teko vaidmuo baltų ryšiuose Nemunu, vertinant dviem aspektais: 1) Kaunas tarp vakarų ir rytų baltų 2) Kaunas tarp vakarų ir rytų kultūrų.

Nemuno, kaip svarbiausios vakarų ir rytų baltų kultūrų jungties, vaidmenį gerai iliustruoja tokių romėniškojo laikotarpio papuošalų ir dirbinių paplitimas, kaip dėželinės antkaklės, akinės segės, labai profiliuotos ir laiptelinės segės, emaliu puošti dirbiniai, dalgiai (*LAA. 1978. Žem. 9, 22, 23, 25, 61, 64*). I-IV a. šių dirbinių daugiausia buvo pajūrio kapų su akmenų vainikais kultūrinėje srityje, iš kur jie Minijos, Jūros, ir Nemuno upėmis pateko į Kauno apylinkių bei Nevėžio ir Neries baseinų kapinynus. Tolimesnio šių radinių kelio Nemunu atsekti kol kas negalime, nes neturime kapų brūkšniuotosios keramikos kultūrinėje srityje. Atsižvelgdami į tai, jog Nemunas IV-V a. buvo svarbi Dnepro kelio dalis (*Michelbertas M. 1972. P.70-71; Michelbertas M. 1986. P.217-222*), galima spėti, kad Nemunu į Kauno apylinkes ir toliau, į Lietuvos pajūrį, pateko dalis importo ir iš Vidurio Padneprės. Tiesa, pagal turimą medžiagą kol kas galime teigti, jog šis kelias veikė daugiau rytų nei vakarų kryptimi, be to, gana ribotai. Šią prielaidą, jog I-IV a. Vidurio Lietuvos gyventojų prekyba su pajūrio baltais, ir apskritai tranzitinė prekyba Nemunu, buvo gana ribota, patvirtina faktas, jog Kauno apylinkių kapinyuose randama labai mažai gintaro (*Sidrys R.V. 1994. P.28-42*). Stabilizuotis prekybai Nemunu I-IV a., be kitų priežasčių, galėjo trukdyti ir migracija baltų regione (*Michelbertas M. 1989. P.13-20; Šimėnas V. 1994. P.10-17*).

Tautų kraustymosi laikotarpiu Nemuno žemupyje vykę žymūs etniniai pasikeitimai, greičiausiai, plūstelėjus polietninių ateivių bangai iš Dunojaus vidurpio, palietė ir Vidurio Lietuvą (*Šimėnas V. 1992. P.23-35*). Ši sumaištis baltų genčių tarpe, atrodo, netikėtai suaktyvino prekybą Nemunu. V-VI a. iš Lietuvos pajūrio ir Sambijos Nemunu aukštyn "plaukė" lankinės segės žvaigždine kojule, ilgakojės lankinės segės (*LAA. 1978. Žem.28; Bittner-Wroblewska. 1992. P.245-263. Žem.1.3*); ne tik Nemuno žemupyje, bet ir jo intakų